

“Cultura i Nacionalisme”: Cristòfor de Domènech, un dissident del Noucentisme

Xavier Bonillo
Filòleg

CRISTÒFOR DE DOMÈNECH I VILANOVA (BARCELONA 1879-1927), escriptor, assagista, autodidacte i filòsof heterodox, es guanyà la vida pronunciant conferències ací i allà, en les quals exposava, a banda de les seves conjunturals inquietuds, un pensament radicalment oposat al Noucentisme dominant a Catalunya del 1906 al 1923. Sense cap mena de dubte, una de les més brillants i punyents l'oferi a Reus, i es titulava “Cultura i Nacionalisme”. «Cristòfor de Domènech pronuncià aquesta conferència, [...] el 6 de maig de 1922, i en signà el manuscrit tres dies abans. A més d'aquest exemplar manuscrit de 38 quartilles es conserva un mecanoscrit d'identíc text sense signatura ni data [de vint-i-sis fulls amb diverses correccions a ploma, en el qual

conferència i agrair-la-hi. Són 5 cartes: del 16-IV-1922, 27-IV-1922, 13-V-1922, s/d, fragmentària i contestada el 30-V-1922 i del 25-VI-1922 (Epistolari i documents de Cristòfor de Domènech, arxiu Leandre Cervera). La primera lletra fou contestada per Domènech el 19 d'abril i la cinquena, el 28 de juny, per bé que aquestes respostes no es conserven. La data de la conferència es fixa en la carta del 27 d'abril. Prèviament, el 16 d'abril, Martorell li havia cursat la invitació per als dies 28 o 29 d'aquell mes, però finalment quedà fixada per al 6 de maig» (Montserrat Corretger, «Correspondència de Joan Salvat-Papasseit a Cristòfor de Domènech», *Els Marges*, núm. 65, desembre de 1999, pàg. 76, nota 10).

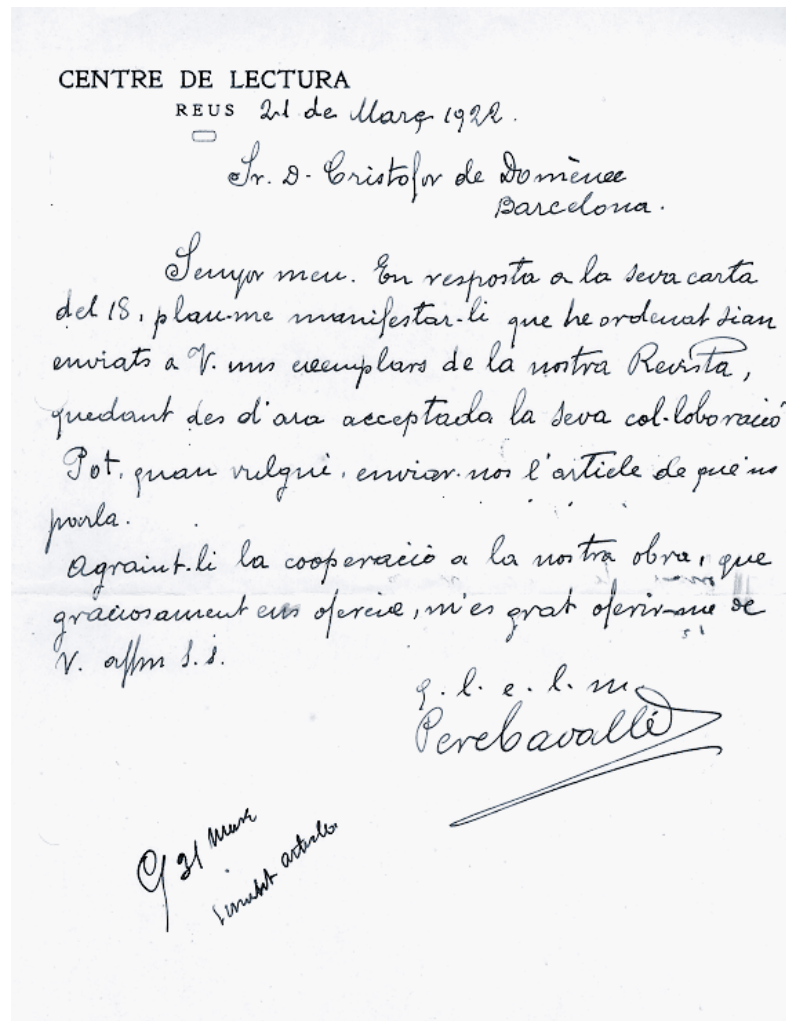
Enllestits els tràmits burocràtics, el diari reusenc *Foment* (dissabte, 6 de maig de 1922, núm. 105, any XVII, pàg. 4) se'n feia ressò uns dies abans a la secció «Informació»: «Pel president de la Secció d'Educació i Cultura del Centre A. de Dependents, hem sigut atentament convidats –quina atenció agraïm– a la conferència que aquesta nit hi donarà l'il·lustre literat i filòsof En Cristòfor de Domènech que parlarà de Cultura i Nacionalisme». I, finalment, com s'havia previst, es dugué a terme amb notable èxit. «En nom de la Secció d'Educació i Cultura, feu la presentació del conferenciant el nostre company Fuster Valdeperas, qui en breus paraules esposà la personalitat de l'il·lustre escriptor. I, després de les salutacions i dels regraciaments de rúbrica, comença el conferenciant dient que davant la crisi espiritual per què passa avui Catalunya, conceptua com un deure parlar d'un tema com el de Cultura i Nacionalisme, actualíssim com cap» (Lluç [Antoni Fuster Valdeperas] «Conferència d'En Cristòfor de Domènech» *Foment*, núm. 107, 9-V-1922, any XVII, pàg. 3). La conferència s'estructurava, després d'una extensa introducció laudatòria, en trenta-nou punts a partir dels quals pretenia de definir els conceptes de cultura, nacionalisme i civilització i, en acabat, d'aplicar-los a la societat catalana del moment: “*Heu saquí com us parlaré de Cultura i Nacionalisme. Com un patriòtic deure. 1. –Hi ha algú que dubti de la civilització del català? –El català no és arreu tingut per individu civilitzat? –El català, no seria, com crec haver dit altre part, més enllà del civilitzat i del barbre; –no seria en el camí únic dels transculturalitzats, del transcivilitzats, i àdhuc potser, dels nous transeuropeus? –La natural afirmativa resposta a aquestes preguntes, n'engendra una altra de viva en la mateixa realitat; com ha pogut ésser en un civilitzat devenint transculturalitzat, aquesta cursa vers la cultura, que en últim terme no és més que l'e-*

xercici de civilització? –És a dir: com un civilitzat és tant preocupat d'aquest comú estat civil de la civilització que es diu cultura? 2. –Altre caire de la mateixa qüestió: no seria d'una ironia bo i fosforescent, refinada i àgil, mica terrible, parlar de cultura a un civilitzat? –La càustica ironia de parlar de cultura a un civilitzat, és com una íntima tragèdia i com una apostasia. –El qui primer ho feu a Catalunya, no escamotejava, en realitat, pintadament una essencial causa, –no obeïa a una inconscient consigna? –O aprofundint encara més: aquells qui primer parlaren a Catalunya de cultura com a oposició a la magnífica i fecunda anarquia en aire i en delícia d'abans de 1906 –ho van fer certament, en nom d'un juvenil accés d'optimista patriotisme, en nom d'una cultura general encara no precisa, innecessària, o en el de llurs propis interessos, jaïents o conviccions? –Els fets han demostrat després la segona hipòtesi.” Un cop Cristòfor de Domènech ha situat i definit el problema al primer punt de la conferència; s'endinsa en la problemàtica catalana i llença el primer atac frontal a Xènius, ja que, per a ell, Eugeni d'Ors (1) –i per extensió tots els noucentistes– ha articulat un discurs que es pot qualificar de redundat si es té en compte que català i civilitzat, que català i cultura, són, de fet, conceptes sinònims i que, d'altra banda, ja existien, per bé que embolcallats de cert anarquisme, al Modernisme regenerador anterior. L'anàlisi de Cristòfor de Domènech, tot i que sembla un xic entortolligada, reflecteix el moment d'esberlament que vivia el Noucentisme en els aspectes social i institucional, i que culminaria definitivament amb l'adveniment de la dictadura del general Primo de Rivera el 13 de setembre de 1923. Més endavant, continua la seva argumentació en aquesta línia: “4. –En els pobles lliures, sobirans, són pràcticament i mentalment impossibles de dissociar cultura i nacionalisme. Però, en aquests pobles, nacionalisme sapel·la nacionalitat, i, cultura, estil, exercici i utilatge de civilització –augment de força. [...] 8. –I mai tant com aquests últims anys s'ha parlat de cultura, mai, en el fons, menys s'ha fet civilització pròpia; mai, com ara, amb el pretext de cultura, s'han comès més atemptats contra els veritables instints catalans i els veritables interessos de la nacionalitat catalana. –Que havia de fer una època tant reblada de dilettantisme ensoperbits, d'amateurs buits,

*d'aficionats soms de les coses, de faciòls parladors, de professionals de la insigne mediocritat europea actual; –de gent lleugera, decadent i poruga, amb el poder en la femellina mà d'hommes incapaços, –atacats de diarrea d'escolis i comentaris; encisats pels surgits, els aplaçaments, les dilacions i els viaïxos; enamorats del mínim esforç, les coloraines i les pobres arrítmies de la depauperada anarquia d'instints, pròpia de tota decadència.” Un nou atac a la política cultural noucentista amb pretensions desmitificadores. La primera errada greu, fonamental, al seu parer, és intentar de refer la cultura, sense l'aixopluc polític. És a dir, quan un poble s'hagi establert com a estat, aleshores serà el moment de revisar-ne i millorar-ne, si s'escau, les estructures culturals; abans, és una pèrdua de temps. Una tasca impossible, com palesa al punt vuitè, en diversos aspectes. En primer lloc, s'ha volgut imposar una cultura forana, uns models aliens que no troben cap mena de correspondència amb el veritable tarannà català. D'alguna manera, Cristòfor de Domènech reivindicava la recerca de les veritables essències del país, que no es troben pas en els models, molt més teòrics que no pas pràctics, que s'han volgut imposar des de la Lliga i la Mancomunitat. En segon lloc, planteja una teoria arriscada si es vol, però que ell devia pensar que resultaria si més no ofensiva, segons la qual, sota la façana de rigor i esquisidesa intel·lectual del moviment hegemònic d'aquests anys, realment s'amagava una sèrie de personatges sense cap mena d'autoritat, venuts al poder, sense iniciativa i amb poques ganes de reconstruir el país. En resum, com ell apunta, una classe dirigent abúlica que menava el país cap a la decadència total. Uns mesos després, a *La Publicitat*, acabava de matisar aquesta idea apocalíptica: “La riquesa cultural i la riquesa patriòtica d'un país, no és patrimoni exclusiu d'un cert cenacle de personalitats, per grans que siguin, sinó que augmenta amb el nombre de matisos o facetes culturals que aquell país posseeix. Tampoc la quantitat fa riquesa, sinó qualitat. L'Apa [Feliu Elias] pensa amb admirable justesa que és absurd erigir-se intransigentment,*

*hermètica i dogmàtica en representant de la cultura d'una racionalitat, negligint, com inexistents, a tots aquells joves o vells, que com nosaltres, no pensem, ni senten. Malauradament, aquest disgraciós i gens franc procedir, ha estat una norma de conducta, sovintejada a Catalunya. –La intransigència és el primer símptoma de la inferioritat mental –quan no traeix baixos sentiments; –és la forma preferida de tota docència” (Cristòfor de Domènech: «La lliçó de l'Apa a Amsterdam», *La Publicitat*, 29-X-1922, pàg. 3). Tornant a la conferència, al paràgraf següent, fa una mena de report dels anys de dominació noucentista dins del context europeu, que, malauradament, havia esdevingut l'única referència del moviment: “9. –Què ha estat aquesta Europa dels trenta últims anys, devers la qual, els dits mellors catalans, llençaven als demés? –Tot una meravella d'enorme esforç per a limitar als individus –al principium individuacionis; el triomf de la més racional de les hipocresies; l'absurda aspiració d'arquitecturitzar, d'industrialitzar el geni i la natura, destruir-los i, una volta destruïts, adorar-los. Ha estat la comèdia portada fins a allò que és magistralment insuportable; les petites coses monstruïtzades fins a devenir ciència en llur estudi infecund; una secular fortuna indesxifrablement faulosa dilapidada per a justificar una misèria moral; el desinterès suïcida, lloat com a màxima virtut desitjable; tot allò que és contrari, que és flatus vocis, pesada vesània, com a garantia de la existència i preferible a la mateixa realitat. O sia: la tragèdia, a causa d'absència de tragèdia, triomfant de la normal certitud dels naturals instints. Heu saquí la cultura, la fumística civilització que els catalans devien imitar.” I, certament, l'exemple europeu de la primèria del segle XX, des de la Gran Guerra i l'aparició dels primers feixismes, juntament amb la important conflictivitat social, no era pas la millor referència per a un poble que volia créixer com a estat i que, de resultes d'aquesta indefinició endèmica, de mica en mica, anava perdent totes les traces de la seva identitat, i que, evidentment, no podia retrobar pas a Europa. Encara que això no suposava la renúncia a integrar la catalanitat en el marc europeu, com assenyala encertadament en una altra conferència titulada *Els cent millors llibres*. “*Habitueu-vos a pensar i viure, com si ésser europeus –el que sia com vulla sou– no fos**

em baso]. Existeix també la correspondència de Josep Martorell Odena, membre de la junta de Reus del Centre Autonomista de Dependents del Comerç i de la Indústria (Vegeu *L'Avenç*, núm. 164, novembre 1992), amb Domènech per organitzar la